

KALTIO

EI MIKHÄÄN ASUMINEN ILMAN PUHASTA VETTÄ! KALTIO OLI TÄRKEÄ KENTÄLE, TÄÄLTÄ NOUETHIIN KAIKKI VESI JA TÄÄLÄ JÄHYTETHIIN SE MAITO JOTAKO MEINATHIIN KÄYTTÄÄ VERKESENÄ. KAIVORENKHAAT PANTHIIN TÄNNE 1941, KO YKS MILITÄÄRILEIRI OLI SIOTETTU KENTÄLE.

Se iso pakolaisleiri Haaparannala 8 lokakuuta 1944.

PITKIN POLKUA

Kenthään kuulu 35 hehtaaria mettää – sielä net lehmät piethiin laitumilla. Ennen sielä oli poljettuja lehmänpolkuja ja pieniä aukeita johonka aurinko ulltu alle; maan kasvisto oli laajienrikhaampi silloin. Pitkin polkua joka johtaa kaltihoon kasuaa laajienrikhaampi kasvisto ko mettässä – piä silmät auki ja vertaa, ja juo mielelensä kaltiovettä!

Ö2 SAARIJÄRVI

Kenttäelämä sai erikoisen leiman niinä vuosina ko toinen mailmansota oli käynnissä; täälä oli sekä militääri- että pakolaisleiri. Mettässä kentän ympäri oli parakkia joisako oli siiaa suunile 1000 miehele. 20 kesäkuuta 1941 kuulu ihania säveliä oopperalaulajalta Bernard Sönerstedtiltä akompanjeerattu Sven Sköldin orkesteriltä; net esiinyit kaikkiin korkeimalla paikala kentälä!

LÄSBRÄKEN, KETONOIDANLUKON JA BACKNEJLIKA, KETONEILIKAN SEURASSA

HANHINVITTIKOLLA OON LYKÄSTYNNU RISTISIEMENTÄMINEN TAPAHTUNNU! KENTTÄKÄYTTÖ YHTHEISTOIMINASSA MAAN OMAN KASVIEHON KANSA, OON LUONU OIKEIN LAAJIENRIKHAAN KASVISTON – YNIKKI LAILANSA NORRBOTTENISSA.

Läsbräken, ketonoidanlukko.

Backnejlika, ketoneilikka.

LAITUN- ELIKKÄ KYLVÖNSUOSITTU

Kentän kansa maata alethiin suosimhaan; se nyithiin, poljethiin ja höystethiin ja pienempiä aluheita säästethiin heinäntekoa varten. Käytäntö suosi pieniä ja kleiniä kasvia – net pärjäsit kuonosta ja vikatheesta. Net kookhaalaiset ja dominantit laajit sait sen siihaan liian riittämättömiä resursia eikä saattanheet konkurreerata ulos niitä toisia; käytäntö loi biologisen paljouen.

RARITEETTIÄ

Täälä ja sielä näkkee viehraitä kasvia. Valkeansiala ja alla mökitten seurassa oon se purppuranpunanan backnejlika, ketoneilikka; tavalinen Etelä- ja Keskiruottissa. Aluehen koilisessa osassa kasuaa luddhavre, mäkikaura ja kaikkiin korkeimalla kentälä mökitten takana oon kasvusto fyrkantig johannesört, särmäkuismaa. Kasvit tuothiin tänne toisen mailmansoan aikana, sen heinän matkassa joka kuljethiin tänne Eteläruottista. Kenttä oli silloin militääri- ja pakolaisleiri.

TUNTURILEHMÄ

TUNTURILEHMÄ OON OLLU PITKHÄÄN POHJOISRUOTTISSA, LUULTAVASTI 1000-LUVUSTA ASTI. SE OLI SE ERIKOISLUOKKALAISESTI TAVALISIIN LEHMÄROTU, MUTTA 1900-LUVULA SE VAIHETETHIIN MATALAMAAN KARHJAAN. TÄNÄ PÄIVÄNÄ TUNTURILEHMÄ OON HÄVIÖNUHATTU RUOTTISSA.

Saattaakos se olla Mansikka, elikkä Mustakorva? Tunturilehmä oli helppohoitonen ja kestävä. Ylheensä sillä ei ollu sarvia – se oli "nuporotunen".

HYVIÄ OMINAISUUKSIA

Intelligentti, ittepäinen ja rakhaanluontonen sitäpaitti hyvä löythään ruokaa itte – met puhuma siitä nuporotusesta tunturilehmästä! Yks täyenkoconen lehmä paino suunile 450 kiloa, mutta verrattuna hänen kokhoon, tunturilehmä tuotti paljon maitoa. Tunturilehmälä oli semmosia ominaisuuksia jokka tehit sen sopevaksi kenttäelämälle. Se klumppasi mielelensä irti ilman aitoja, ilman prupleemia ette löytää kotia kentäle.

KRANTTURUOKANEN

Lehmät sait kansa nykiä kentälä ja lehmät valittevat mitä net meinaavat nykiä! Net syövät ennen hyvänmakusta ruuhoa ja yrthtiä, niinku esimerkiksi ormröt, nurmitatar ja metsälauh, mutta jättävät kasvia jollako oon kovat lehet ja semmosia jokka sisältävvät paljon piitä (kisel). Lehmilä ei ole ythhään hamphaita päälileuassa, sen vuoksi net kiskovat ruuhon kielelä, eikä nyi niin likelä maanpintaa.

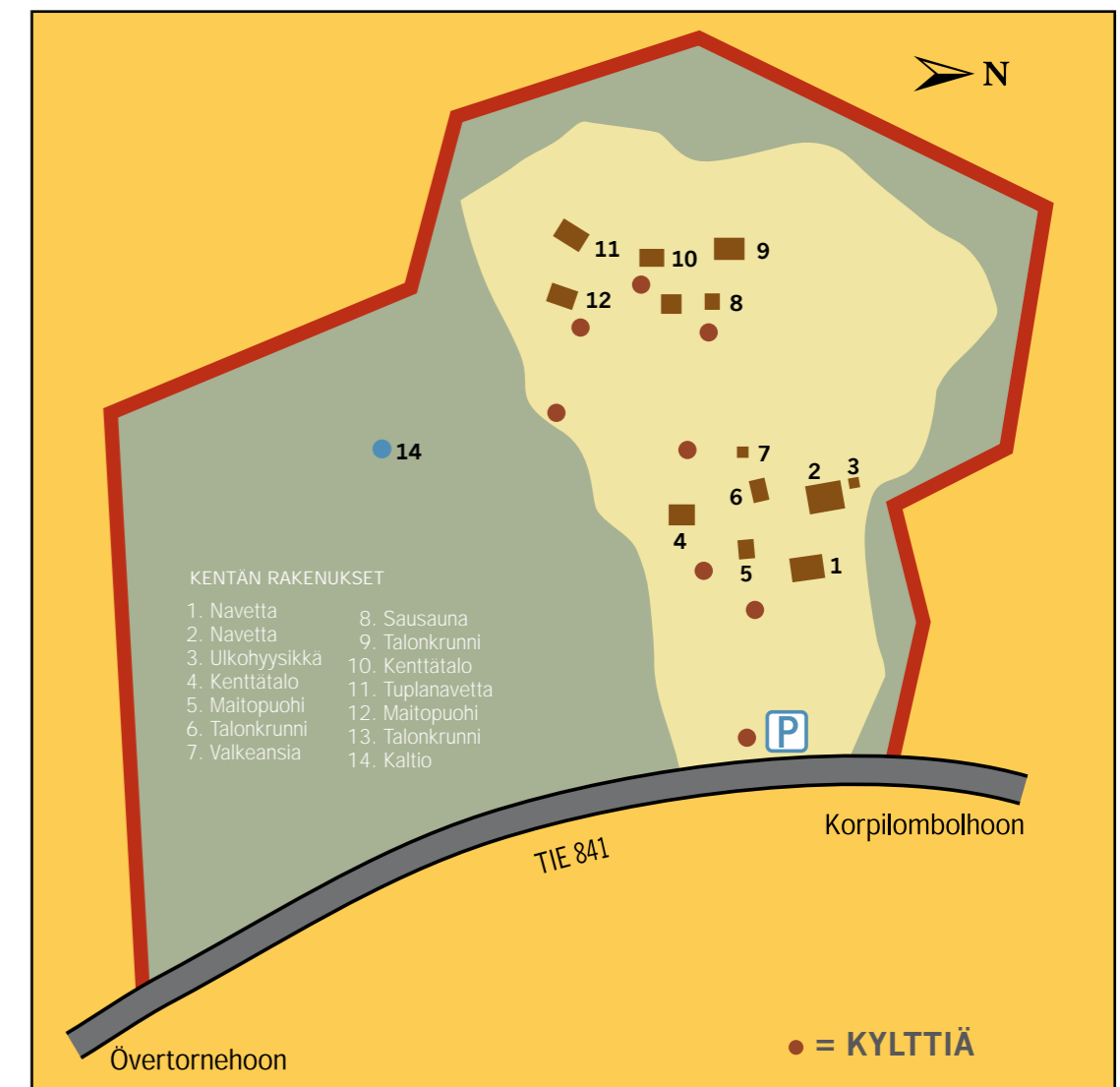
LÄNSSTYRELSEN
I NORRBOTTENS LÄN

TEL. 0920-96000

Tuotanto: HUGIN & MUNIN KULTURINFORMATION, Käänös: ELEX,
Painos: HS COPY & MEDIA SERVICE AB • 2002

⌘ KULTTUURIRESERVAATTI HANHINVITTIKKO KENTTÄ

TERVETULOA YNIKKIIN PAKHAAN NORRBOTTENISSA – HANHINVITTIKKO KENTTÄ. ENSIMÄISESSÄ SILHMÄYKSESSÄ SITÄ IHASTUU IDYLLISTÄ; KUKITTEN LOISTO JA PUNAMAALATTUJA MÖKKIÄ. JOS SITÄ MENNEE LIKEMÄKSI HISTORIA VIEHÄTTÄÄ– KUVASTETTUNA KASVITTEN LAAJIENRIKHAUESSA JA RAKENUKSITTEN ERIKOISISSA NÄÖISSÄ. HANHINVITTIKOKSSA YHISTYVÄT ISOT LUONTO-JA KULTTUURIARVOT, YHTHEEN LÄÄNIN KOHALTA ERIKOISEN HYVIN SÄILYTETHYYN YMPÄRISTHÖÖN, NIIN ERIKOISHEEN ETTE SE OON NIMITETTY KULTTUURIRESERVAATIKSI.

Vuona 2002 Hanhinvittikon kentästä tuli kulttuuri-reservaatti. Maa omistethaan Haapakylän- Matarengin yhtheismaaföreninkiltä, rakenukset Övertorneå Luononsuojeluföreninkiltä. Jokhaiset rakenukset restaureerathiin 1996/97, navetta jollako oon pyramiitinmallinen katto rakenethiin uuesti 2001.

§ RESERVAATISSA OON KIELETTY:

- ETTE ELLATA MUUALA KO MÄÄRÄTYSSÄ PAKASSA
- ETTE TELTATA JA KAIVAA YLOS KASVIA
- ETTE KOOTA KIISKIÄ ELIKKÄ MUITA SÖLKÄRANGATTOMIA ELUKOITA

VALOKUVA: GUNILLA NILSSON/LÄÄNINHALLITUS NORRBOTTENISSA

VALOKUVA: LARS EISELE/MYRA

VALOKUVA: STURE WESTERBERG

Angsklocka, Harakankello, laitun-elikkä kylvönsuosittu.

Kattfot, Kissankäpälä, laitun-elikkä kylvönsuosittu.

Toppläsbräken, Suikeanoidanlukko, laitun-elikkä kylvönsuosittu ja häviönuhattu.

JATKUVA KÄYTÄNTÖ

Hanhinvittikolla on harvinaisen laajienrikas kasvisto. Nytyille kentäle 40-100 laajia on tavalista, täällä panthiin merkile 112 laajia inventeerinkissä 1999! Reservaatin päämäärä on ette levittää oppia; ette näyttää ja kertoa kunka maa on käytetty, mutta kansa ette säilyttää sen laajienrikahutta. Silloin vaatii jatkuvaa käytäntöä maalta – ette kenttä niitethään elikkä nythään. Jos kentän antaa ellää ommaa elämää niin mettä tulee hetin ottamhaan takashiin aukean.

ELÄVÄ HISTORIA

Kasvit kentälä kertovat oman historian. Mettäckasvit niinku krustätel, metsälauha, värfryle, kevätpiippo, ja gullris, kultapiisku näyttävät ette maa on kerran ollu mettä. Mutta ko maa alethiin käyttämhään kenttänä net vaihetuit laitun- elikkä kylvönsuosithuin kashviin: Späd ögontröst, ketosilmäruoho, prästkrage, päivänkakkara, ängsskallra, pikkulaukku, läsbräken, ketonoidanlukko, höstläsbräken, ahonoidanlukko ja toppläsbräken, suikeanoidanlukko – net kaks viimeiseksi mainittua on tänä päivänä häviönuhattu. Toiset kasvit kertovat kaukaisista kontaktista; fyrkantig johannesört, särmäkuisma, backnejlika, ketoneilikka ja luddhavre, mäkikauri, tulit kentäle toisen mailmansoan aikana ko heinä kuljetethiin tänne Eteläruottista.

VALOKUVA VUELTA 1925: J FRODIN/POHJOLAN MUSEON KUVATOIMISTO

Tavalisuussa muutto kentäle tapahu Salmonpäivänä, 8 kesäkuuta.

YHTHEISESSÄ OMISTUKSESSA

Hanhinvittikko kenttä perustethiin 1860-luvula, luultavasti samhoin aikhoiin ko tie rakenethiin. Maa omistethiin ja viljelthiin kahelta kylältä, Haapakylä ja Matarengi – nykyen Övertorneå. Hanhinvittikko oli täysikenttä, "karjankenttä", missä asuthiin koko kesän karjan kansa. Kenttä kantaa jälkiä rajamaan historiasta; se neliskantinen navetta jossako on pyramiitkatto on alkuperäsesti suomalaisesta rakenuskulttuurista. Toisen mailmansoan aikana kenttä oli leiri – militääri- ja pakolaisleiri Ö2 Saarijärvi.

TARVE LAITUMESTA

Kenttiä on ollu issoimassa osassa Ruottissa. Västerbottenissa ja Norrbottenissa olit kentät ylheisesti levihneet 1700-luvun aikana. Tornionlaaksossa kenttälaitos oli suhteeleisen hiljasta, net ensimmäiset perustethiin keskelä 1800-lukua. Sitä ennen ei ollu tarpheita; se laitun mitä tarvithiin oli talola. Loppupäättä 1700-lukua ihmismäärä lissäinty; uusia taloja perustethiin ja karjan määrä lissäinty. Kotokarkeat ei ennää riittäneet nykimisheen, kesän aikana lehmät viethiin ulkoniityle.

MAANVILJELYS MUUTTUU

Kentät menetit hetin heän merkityksen – Tornionlaaksossa vuosina 1920–1940. Syy oli ette maanviljelys muuttu; sitä alethiin pellonkylvämiseen karkeila ja vanhaat ulkoniityt kenttitten kansa hyljäthiin. Ko Övertorneå sai sen ensimmäisen meijerin 1925 maito kuljetethiin sen siiaan sinne valmistuksheen. Maanviljelyalapanot 1960-luvula merkittit armoniskun kenttäkäytöle; viimistä vuotta ko Hanhinvittikkaa viljelthiin oli 1965.

MAIJOSTA TEHTHIIN PIIMÄÄ JA VOITA

ENNEN JUOTHIIN MAITO HARVOIN VEKSENNÄ, SE VALMISTETHIIN TUOTHEISHIIN MILLÄ OON PITKÄ SÄILYSAIKA. NORRBOTTENISSA TEHTHIIN ENNIITEN PIIMÄÄ JA VOITA – JUUSTOLA EI OLLU NIIN ISOA MERKITYSTÄ. KO MEIJERI ÖVERTORNEÄSSA RAKENETHIIN 1925, MAITO LÄHÄTETHIIN SINNE VALMISTELHUUN.

Isak Eriksson Mörtberg (1854-1945) hänen tyttäritten kansa talon eessä Ruskolassa. Net on menossa Hanhinvittikkoon nouthaan maitoa. Valokuva on 1920-luvulta. Valokuva: yksityinen omistus.

”PIIMÄ”

Se vastalypsetty, hailea maito kaajethiin punkhiin jokka mahutit 4-5 litraa ja sitä lisäthiin 2-3 ruokalusikalista "pohjapiimää"; valmis piimä jossako on erikoinen bakteerikulttuuri. Punkat panthiin viilehään maitopuohhiin ja 2-3 päivän jälkhiin net olit "happaintunheet" valhmiiksi. Silloin päälystä, krettapiimä, otethiin pois ja sielä alla oli "piimä" – pitkämaito. Pitkämaito kaajethiin pythyy missä oli kansi – viileässä säilytetynä se kesti monta viikkoa.

KIRNUTTU VOI JA KIRNUPIIMÄ

Se krettapiimä joka oli otettu pois piimäpункasta otethiin sisäle talolämpöhön toisheen päihvään; silloin rasvakuulista oli tullu isompia klumppia. Nämät panthiin voikirhnuun ja kirnuthiin. Voi virutethiin sitten tähelisesti veelä ja krouia suoloja lisäthiin joka sotkethiin sisäle. Se joka jäi ko voi oli kirnuttu, "kirnupiimä", oli tykätty ruokajuoma. Voi ja piimä säilytethiin maitopuohissa siiheen saakka ette taloväki tuli nouthaan net kotia.

LYPSÄJIÄ

ETTEOLLA LYSÄJÄ KENTÄLÄ OLI ARVOSTETTU – TÄÄLÄ SITÄ SAI HENKIRAUHAA ARKIPÄIVÄN REPIMISESTÄ TALOLA. PERJANTAINA TEHTHIIN MAITOTUOTHEET VALHMIIKSI KULJETUSTA VARTEN – NET NOUETHIIN KOTIA TALOLE PÄIVÄÄ JÄLKHIIN.

"Plaana", paikka jossako kaikki astiat ja neuvot tiskathiin kiehuale veelä ja katajavispilöilä. Se oli aijotettu niinku pottumaa ja se vainio jokka meinathiin niittä syyskesästä.

LYPSÄMINEN

Työpäivä alko 6 aamua. Lypsäjät loit sonnan ja lypsit sitten lehmät. Päivälä lehmät olit laitumella mettässä, silloin vaimot otit talheen maijon. Illala lehmät piithiin lypsää taas, usseimiten net tulit kotia itteksens; net tiesit ette annethiin makkeisia! Lypsäjä oli tehny hauetta; sekotus polttiaisista, suolasta, ohrajauhusta ja kiehuasta veestä – lehmänmakkeisia!

BERTA JA AXEL

1930 – luvulta ja 30 kessää etheenpäin Berta Tapani oli töissä lypsäjännä, puoliso Axel oli kansa kentälä. Berta hoiti Petter Mörtbergin lehmät, mutta kansa Ruisniemen ja net omat elukat; kuus lehmää, hevonen, härkä, sika ja lamphaita. Pariskunta asu kenttämökissä täällä ylhäälä. Axelin eesvastuu oli potut ja heinänteko – aina lopetettu saunomisella ja kahvila!

SÄILYTETTY – KAAONU

KARTTA VUELTA 1875 NÄYTTÄÄ 11 RAKENUSTA HANHINVITTIKOSSA – TÄNÄ PÄIVÄNÄ OON KAHEKSAN JÄLJELÄ. RAKENUKSET OLIT NELJÄ KENTTÄMÖKKIÄ, JA NIISHIIN KUULUVAT NAVETAT JA MAITOPUOHIT – ANTIIN JA LANTON KENTTÄMÖKIT OON TÄNÄ PÄIVÄNÄ KAAOHNEET.

Kuva näyttää Berta ja Axel Tapani – Berta oli lypsäjä. Net olit täällä 1930-luvulta ko net olit vastavihittyjä, vuotheen 1964. Valokuva: yksityinen omistus.

JÄLKIÄ

Oikeala puolen kenttämökkiä näkyvät jäljet; talonrunni yhen kenttämökkin jälkhiin, jossako kerran Antin pere touhusi. Yks peitolovi ylhäälä nurkassa methään päin ja kiviroomioita mettän syrjässä – jäänöksiä kentän pottumaasta. Kuvassa joka otethiin 1950/60-luvula sitä havattee sen aijotetun pottumaan –suljettu irtaimille nykyville lehmiel!

YHTHEISESSÄ OMISTUKSESSA

Tämä kenttämökki omistethiin kahelta perheeltä; Johan Tornéus ja Petter Mörtberg, molemat asuit Matarengissä (Övertorneå). Navetan, maitopuohin ja sausaunan net omistit ja käytit kansa yhdessä – sillä navetta on tuplasti suurempi koolthaans. Mörtberg piti kymmenkunta lehmää kentälä ja käytti sitä 1950-lukhuun saakka. Tornéuksella oli 15 lehmää, kaks hevosta ja lamphaita. Hänen osan Ruisniemilaiset otit yli 1933; 1961 oli viimeinen vuosi ko kenttämökki oli käytänössä.

KENTÄN RAKENUKSET

ASUNTOTALO, NAVETTA JA MAITOPUOHI OLIT NET TÄHELISIIMÄT RAKENUKSET KENTÄLÄ. NAVETASSA LEHMÄT PIETHIIN VYÖLÄ, MAITOPUOHI TARJOSI VIILEÄN SÄILYTYSPIIKAN MAIJOLE JA RUALE – YHELÄ NIISTÄ OON ISULERAAVA LISÄSEINÄ KIVESTÄ. OLKAA HYVÄ JA TIRKAKKAA SISÄLE!

Pohjoisruottalainen Brunte piethiin aitauksessa. Siinä vanhaassa hevosenhaassa kasuaa tänä päivänä muun muassa smörboll, kullero, höstläsbräken, ahonoidanlukko, späd ögontröst, ketosilmäruoho ja yks ja toinen jungfru Marie nycklar, Maariankämme! Valokuva otethiin 1958. Navetta rakenethiin uuesti 2001.

MÖRTBERGIN KENTTÄMÖKKI

Täällä alla on ollu kaks kenttämökkiä; krunni on mikä on jäljelä yhestä. Sen jäljelä olevan kenttämökkin ensimmäinen omistaja oli Isak Eriksson Mörtberg Ruskolasta. Kaiveruus "5 toukokuu 1875" sisälä maitopuohissa, olikhaan se piia Isak itte joka teki? Kenttämökki meni perintönä poikasille suvussa, enniiten net piit 12–14 lehmää täällä – navetta jollako on pyramiitkatto oli heän. Vuosina 1937- 51 otethiin vielä yks navetta käytänthöön – omistettu perheiltä Lamberg ja Arfman.

VILJELTY VUOTHEEN 1965

Kesänä 1948 kenttämökki käytethiin Tapanin pariskunnalta Kuivakankhaasta – net tulit joka vuosi takashiin vuotheen 1965. Net olit täällä heän kuuen lapsen, kuuen-seittemän lehmän, yhen sian, jonku "vihasen" hanhin ja pohjoisruottalaisen hevosen kansa jonka nimi oli Brunte. Tallina net käytit sitä tyhjää kenttämökkiä, joka omistethiin Lanton perheeltä Ruskolassa – mökki revithiin 1980-luvula.